

Seria *Spații francofone* este coordonată de Marina MUREȘANU IONESCU

Consiliul științific:

RAMONA BORDEI-BOCA, Université de Bourgogne, Dijon; PATRICE BRASSEUR, Université d'Avignon; ANNE-MARIE CALLET-BIANCO, Université d'Angers; DANIEL FONDANÈCHE, Université Paris 7; JEAN-MARIE KLINKENBERG, Université de Liège; JEAN-PIERRE LONGRE, Université Lyon 3; JACQUES MOESCHLER, Université de Genève; ELENA PRUS, Université Libre Internationale de Moldavie, Chișinău; JOSE-MARIA QUEIROS, Centre Culturel Français de Iași; GUILLAUME ROBERT; ALAIN VUILLEMIN, Université d'Artois.

G. Le Cler, *La Moldo-Valachie, ce qu'elle a été, ce qu'elle est, ce qu'elle pourrait être*

© 2010, Institutul European Iași, pentru prezenta ediție în limba română

INSTITUTUL EUROPEAN

Iași, str. Lascăr Catargi nr. 43, 700107, OF. P. 1, C.P. 161

euroedit@hotmail.com; www.euroinst.ro

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

LE CLER, G.

Moldo-Valahia: ce a fost, ce este, ce-ar putea fi: itinerar, impresii de călătorie, obiceiuri schițe după natură, istorisiri, perspectivă istorică / G. Le Cler; trad.: Diana Ciobanu; introducere: Laurențiu Vlad; – Iași: Institutul European, 2010

ISBN 978-973-611-679-7

I. Ciobanu, Diana (trad.)

II. Vlad, Laurențiu (pref.)

94(498)

Reproducerea (parțială sau totală) a prezentei cărți, fără acordul Editurii, constituie infracțiune și se pedepsește în conformitate cu Legea nr. 8/1996.

Printed in ROMANIA

G. LE CLER

Moldo-Valahia

Ce a fost, ce este, ce-ar putea fi

**Itinerar • Impresii de călătorie • Moravuri • Obiceiuri
Schițe după natură • Istorisiri • Perspectivă istorică**

Traducere de Diana CIOBANU

Introducere la ediția în limba română de Laurențiu VLAD

INSTITUTUL EUROPEAN
2010

Cuprins

G. Le Cler și impresiile sale din sejurul moldo-valah, 1860-1864
(Laurențiu Vlad) / 7

Abrevieri / 25

Introducere / 27

PRIMA PARTE. Itinerar / 33

Capitolul 1. Cel de-al patrulea bazin al Dunării / 35

Capitolul 2. București / 43

Capitolul 3. De la București la Ismail / 57

Capitolul 4. De la Galați la Iași / 69

Capitolul 5. De la Iași la București / 81

Capitolul 6. O iarnă la București / 87

Capitolul 7. Hercules Băder sau Băile Herculane în apropiere de Mehadia / 93

PARTEA A DOUA. Moravuri, obiceiuri, instituții / 101

Capitolul 1. Populația / 103

Capitolul 2. Limba / 111

Capitolul 3. Religia dominantă / 117

Capitolul 4. Mănăstiriri / 125

Capitolul 5. Teatre; serate / 131

Capitolul 6. Justiție, judecători, tribunale, poliție / 137

Capitolul 7. Comerț, industrie, agricultură / 145

Capitolul 8. Finanțele / 151

Capitolul 9. Armata / 159

Capitolul 10. Aspecte izbitoare ale moravurilor / 169

Capitolul 11. Scene de moravuri conjugale / 177

Capitolul 12. Ceremonii ale căsătoriei. Un botez / 191

Capitolul 13. Blândețea aparentă a moravurilor / 195

Capitolul 14. Contraste / 205

PARTEA A TREIA. Detalii istorice / 211

- Capitolul 1. Perspectivă asupra istoriei Principatelor / 213*
- Capitolul 2. Constituția; adunări legislative / 223*
- Capitolul 3. Dubla alegere a prințului Cuza. Unirea Principatelor / 229*
- Capitolul 4. Ministerul d-lui Catargiu. Asasinarea acestui ministru / 237*
- Capitolul 5. Despre proprietate în Moldo-Valahia / 243*
- Capitolul 6. Sesiunea din 1862-1863 / 249*
- Capitolul 7. Urmarea evenimentelor din anul 1863 / 253*
- Capitolul 8. Sesiunea din 1863-1864 / 259*
- Capitolul 9. Grecii în Principate. Considerații finale / 265*

G. Le Cler și impresiile sale din sejurul moldo-valah (1860-1864)

Doi autori pentru o singură carte

Căutând să ne întregim informațiile cu privire la G. Le Cler, autorul volumului care vede azi lumina tiparului în versiune românească la Editura Institutul European din Iași în tălmăcirea Diane Ciobanu, i-am căutat numele în catalogul informatizat al Bibliotecii Naționale din Paris¹. Acolo am găsit că, pe lângă *La Moldo-Valachie, ce qu'elle a été, ce qu'elle est, ce qu'elle pourrait être. Itinéraire, impressions de voyage, moeurs, coutumes, croquis sur nature, récits, aperçu historique* (E. Dentu, Paris, 1866), Gustave Le Cler de Mirecourt, căci așa l-au identificat cei care au redactat catalogul, a mai publicat scrieri pe teme istorice (*Charles de Vaudémont. Récits tirés de l'histoire de la Lorraine de 1620 à 1635. Premières années du règne de Charles IV. Invasion de la Lorraine par Louis XIII*, Paris, 1869), dar și texte ocazionale (*Rien, petite revue pour le banquet de l'Association vosgienne de Paris*, Paris, 1866). Pe un alt site internet, în dreptul aceluiași Gustave Le Cler de Mirecourt mai figurau două volume de poezii: *Le Camp de Lunéville*, (Lunéville, 1825) și *Ode à la Patrie, dédiée à M. Garraud, fils, l'un des jeunes héros des mémorables journées des 27, 28 et 29 juillet* (Dijon, 1830)².

*
* *

Constatarea pe care am făcut-o cu această ocazie ne-a contrariat întrucâtva, căci noi știam din multe alte referințe³ că

¹ <http://catalogue.bnf.fr/servlet/?host=catalogue> (consultat de noi pe 11.05.2010).

² http://www.amazon.fr/Livres/s?ie=UTF8&rh=n%3A301061%2Cp_27%3AGustave%20Le%20Cler&field-author=Gustave%20Le%20Cler&page=1 (consultat de noi pe 11.05.2010).

³ Spre exemplu, Nicolae IORGA, *Un martur străin al păcatelor noastre. Călătorul frances G. Le Cler din 1860*, Tipografia Neamul Românesc, Vălenii de Munte, 1908, p. 5; Marcel EMERIT, „Le dossier de la première mission militaire française en Roumanie”, în *Revue Roumaine d'Histoire*,

autorul volumului în discuție a fost un anume Guy (sau Gui) Le Cler, intendent (ori subintendent, după unii) al misiunii militare franceze din Principatele Unite desfășurată în anii '60 ai veacului al XIX-lea. Această misiune și-a început activitatea în baza legii din 13 / 25 mai 1860 „cu privire la instrucțiunea armatei”¹. A durat până prin 1869, dar după 1866 importanța ei a scăzut, întrucât, odată cu venirea pe tron a principelui Carol, ponderea modelului german în organizarea armatei române a devenit mai însemnată².

Inițial, în fruntea misiunii franceze s-a găsit maiorul (devenit ulterior colonel) Eugène Lamy, ofițer al Statului Major, remarcat în campaniile din Africa, Crimeea și Italia, locul fiindu-i luat, din 1866, de fratele său, căpitanul de vânători Paul Lamy (în 1868 avansat la gradul de maior)³. Alături de frații Lamy s-au mai găsit în Principate în varii momente cadre militare cu experiență în serviciile de intendență ori de administrație (Le Cler, Serveille), precum și artileriști sau geniști (căpitanii Guérin, Bodin, Roussin împreună cu subofițerii Grincourt, Chabert, Gastal).

Misiunii Lamy i se datorează o serie de elemente de modernizare a armatei române. De numele ei se leagă introducerea regulamentelor franceze, reorganizarea serviciilor centrale,

V, 4, 1966, pp. 575-586 / (pp. 578-583); Maria GEORGESCU, „Misiunea militară franceză (1860-1869) (II)”, în *Anuarul Institutului pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară*, Editura Militară, București, 1998, pp. 173-185 / (pp. 174-179, 184-185); Lucia TAFTĂ, „Imaginea societății românești în documente franceze (1860-1868)”, în *Studii și Materiale de Istorie Modernă*, XIV, 2000-2001, pp. 73-98 / (pp. 78-80) etc.

¹ Maria GEORGESCU, „Misiunea militară franceză în România (1860-1869) (I)”, în *Anuarul Institutului pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară*, București, 1997, pp. 194-204 / (p. 195).

² Pentru chestiunea generală, vezi, spre exemplu, Dan BERINDEI, *Societatea românească în vremea lui Carol I (1866-1876)*, ediția a doua revăzută și adăugită, Editura Elion, București, 1992, pp. 140-142. Pentru cazul nostru, Marcel EMERIT, *op. cit.*, p. 585, Maria GEORGESCU, „Misiunea militară franceză (1860-1869) (II)”, p. 181, Lucia TAFTĂ, „Misiunea militară Lamy în opera lui Nicolae Iorga”, în *Revista Istorică*, serie nouă, XIII, 1-2, 2002, pp. 47-54 / (pp. 52-53) etc.

³ Componența misiunii militare franceze la Marcel EMERIT, *op. cit.*, passim ori la Maria GEORGESCU, „Misiunea militară franceză în România (1860-1869) (I)”, p. 197.

dezvoltarea învățământului militar prin unificarea școlilor de profil de la București și Iași, prin diversificarea și specializarea acestora (copii de trupă, tir, scrimă, gimnastică), prin integrarea programelor de studiu din Hexagon, prin crearea corpului de ofițeri de intendență, de administrație și de stat major etc.¹

Personajul nostru, G. Le Cler, a avut contribuții însemnate în organizarea administrației, a intendenței și a contabilității generale². Astfel, ca urmare a intervențiilor sale, administrația centrală a armatei române funcționa de la începutul anilor '60 ai secolului al XIX-lea cu două direcții (una de personal și operații militare, iar cealaltă de administrație propriu-zisă). Prin 1863, sub îndrumarea lui Le Cler, erau elaborate regulamentele militare care țineau de domeniul său de competență și apăreau corpurile de intendență și de administrație (cu 9, respectiv 17 militari selectați prin concurs). Cât privește expertiza în contabilitate a militarului francez, trebuie să spunem că ea a fost folosită, în afara misiunii sale, și de alte instituții ale statului român, inclusiv de Ministerul de Finanțe.

Dar experiența „românească” a lui G. Le Cler nu a fost una ușoară. În dorința sa de a reforma serviciile de care se ocupa s-a confruntat adesea cu inerția instituțiilor autohtone și a oficialilor, civili ori militari, din Principate. Prin 1861 scria într-un raport adresat superiorilor săi de la Paris că în activitatea lui de a contura noile servicii administrative s-a lovit de o „redutabilă reavoință și de o puternică forță de inerție”, de „o rezistență cu atât mai invincibilă, cu cât era latentă și invizibilă”³. I se părea că românii, deși dotați cu o „intelligență vie”, refuzau să colaboreze, unii dintre ei sugerând chiar că erau

¹ Marcel EMERIT, *op. cit.*, p. 578, Maria GEORGESCU, „Misiunea militară franceză în România (1860-1869) (I)”, pp. 197, 202-203, Lucia TAFTĂ, „Imaginea societății românești în documente franceze (1860-1868)”, p. 78 etc.

² Detalii la Maria GEORGESCU, „Misiunea militară franceză (1860-1869) (II)”, pp. 174-179; vezi și Lucia TAFTĂ, „Imaginea societății românești în documente franceze (1860-1868)”, pp. 78-80.

³ Apud Maria GEORGESCU, „Misiunea militară franceză (1860-1869) (II)”, p. 179; vezi și Lucia TAFTĂ, „Imaginea societății românești în documente franceze (1860-1868)”, p. 78.

neputincioși din punct de vedere intelectual¹. Mai degrabă era vorba de o precauție a autohtonilor față de schimbare: era preferabil să rămână într-o situație ce li se părea familiară, decât să intre într-una nouă despre care nu știau nimic.

Dar dincolo de inerție și de autoconservare se vedea corupția, care avea identitate: într-un alt raport, Le Cler arăta că funcționarii publici erau în același timp furnizori, dar și cumpărători de produse destinate aprovizionării armatei. Mai mult, unii dintre ei, precum „domnul Sămeșescu”, director în Ministerul de Război, care avea „cea mai mare influență”, se dovedea a fi „cel mai înverșunat împotriva metodelor franceze”².

Totodată, G. Le Cler nu putea să-și ascundă uimirea că ordinele, recomandările ministrului erau nesocotite de subalternii săi. Ierarhiile, normele legale, spațiul public păreau a fi afaceri familiale. Militarul francez chiar scria într-un raport către Ministerul de Război al guvernului de la Paris din 14/26 martie 1863 că: „există între obiceiurile națiunii o familiaritate ce a pătruns în obiceiurile armatei și care dăunează în mod deosebit raporturilor dintre superior și inferior și respectului acestuia din urmă față de șefii săi”³.

La patru ani de la sosirea în Principate, Le Cler le părăsea cu un gust amar. Îi simțim starea de spirit în două rapoarte către Ministerul de Război de la Paris din august 1864. Era extrem de supărat căci nu fusese recompensat financiar și spiritual precum ceilalți membri ai misiunii, deși făcuse atâtea pentru oficialitățile de la București⁴. Era convins că românii erau înșelători și nu știau ce înseamnă recunoștința: „Elogiile – așa cum se dau ele – nu au nimic surprinzător la valahii. Este modul obișnuit de a acționa al moldo-valahilor, și când intră pe calea ingraturității, ei merg până la capăt. Această națiune nu merită omul care a făcut treaba. Cerând o Misiune franceză, nu a fost alt scop decât a lăsa să creadă că ea este demnă de acest

¹ Raport din 14/26 martie 1863 adresat de Le Cler superiorilor săi de la Paris, apud Lucia TAFTĂ, „Imaginea societății românești în documente franceze (1860-1868)”, pp. 79.

² Apud *Ibid.*

³ Apud *Ibid.*; vezi și Maria GEORGESCU, „Misiunea militară franceză (1860-1869) (II)”, p. 178.

⁴ Raport din 18 august 1864 adresat de G. Le Cler superiorilor săi de la Paris; apud Lucia TAFTĂ, pp. 79-80.

lucru. Pentru a obține grațitudine de la această țară trebuie să o constrângi.”¹

Cititori ai lui Le Cler de-a lungul timpului

Volumul lui G. Le Cler a fost întrucâtva cunoscut francezilor (și nu numai lor!); în bibliografia articolului „Roumanie” dintr-un dicționar enciclopedic publicat de Pierre Larousse în 1875², el se regăsea alături de nume precum Jean A. Vaillant, Saint-Marc Girardin, Elias Regnault, Jean Henri Abdolonyme Ubicini, Edgar Quinet, Ion Heliade Rădulescu, Alexandru Odobescu, Petre Aurelian sau George Bengescu.

Dar textul militarului francez a fost binecunoscut și istoriografiei române. Cele mai consistente notații asupra lui găsim la Nicolae Iorga în conferința susținută la Galați pe 9 noiembrie 1908, editată ulterior într-o broșură la tipografia *Neamului Românesc*, sub titlul *Un martur străin al păcatelor noastre. Călătorul francez G. Le Cler din 1860*. Aici găsim o tipologie a călătorilor străini prin Principatele Române: unii care căutau doar oportunități pentru afaceri și interese personale, alții care, datorită unor înclinații literare, se străduiau să vadă numai pitorescul societății și, în fine, cei care, cu sufletul deschis, încercau să-și înțeleagă gazdele, să-și „lărgească cercul de vedere”, să-și „adâncească temeliile judecății”³. Un astfel de călător, preciza Iorga, era Le Cler. În continuare, istoricul român trecea în revistă, citând copios din textul la care făcea referire, felul în care francezul vedea orașele din Principate, oamenii care le populau, meseriile, cei mai noi statorniciți locuitori (evreii) ori lumea satelor, ca să nu mai vorbim de moravuri⁴. Toate erau imagini negative, căci intendentul francez a fost foarte exigent; toate erau „păcate” ale românilor, cum inspirat le-a numit Iorga în chiar titlul conferinței și apoi al broșurii. După mai mulți ani

¹ Raport din 22 august 1864 adresat de G. Le Cler superiorilor săi de la Paris; apud *Ibid.*, p. 80.

² „Roumanie”, în Pierre LAROUSSE, *Grand dictionnaire universel du XIXe siècle; français, historique, géographique, mythologique, bibliographique, littéraire, artistique, scientifique* XIII, Paris, 1875, pp. 1452-1457.

³ Nicolae IORGA, *op. cit.*, pp. 2-4.

⁴ *Ibid.*, pp. 5-16.

relua câteva detalii din conferința sa de la Galați în *Istoria românilor prin călători*, stăruind fie asupra stării dezolante a orașelor, asupra sărăciei lumii rurale, fie asupra inconsistenței intelectuale ori asupra luxului de fațadă al claselor superioare din Principatele Unite, sau asupra evreilor, văzuți de G. Le Cler ca și cum ar fi fost „regii Moldovei”¹.

Interesul pe care i l-a arătat Nicolae Iorga a făcut ca fragmente din Le Cler să fie incluse în 1937 într-o antologie festivă având ca numitor comun imaginea pe care 83 de politicieni, militari, dar și oameni de cultură din Hexagon și-au făcut-o de-a lungul timpului despre români. Antologia *Les Français et la Roumanie*, realizată special pentru standurile culturale ale României de la Expoziția Internațională a Artelor și Tehnicilor în Viața Modernă (Paris, 1937), o datorăm lui Jacques Lassaing și Paul Desfeuilles.

Ulterior – și nu avem pretenția unui demers exhaustiv, doar vom da câteva exemple – au mai făcut referiri la cartea lui G. Le Cler, așa cum am arătat mai sus, în demersuri de istorie militară și politică, Marcel Emerit, Maria Georgescu sau Lucia Taftă, cu toții vorbind despre activitatea intendentului francez în cadrul misiunii militare Lamy. Autorii citați au căutat să coroboreze remarcile critice din rapoartele ce le trimitea la Paris cu afirmațiile tranșante din volumul pe care l-a publicat în 1866².

Notațiile lui Le Cler au mai fost folosite în istoriografia autohtonă din perspectivă imagologică, de cercetare a mentalităților. Amintim aici, printre alții, pe Adrian Majuru, care în studiul „Bucharest: Between European Modernity and the Ottoman East” valorifica contrastul dintre civilizația orientală și cea occidentală descris cu vervă de intendentul misiunii franceze Lamy cu privire la capitala Principatelor Unite³. De asemenea, în volumul nostru, *Imagini ale identității naționale*.

¹ Noi am folosit ediția lui Adrian Angheliescu publicată la Editura Eminescu în 1981 (pp. 661-662).

² Vezi, de pildă, Marcel EMERIT, *op. cit.*, pp. 578-580, 583; Maria GEORGESCU, „Misiunea militară franceză (1860-1869) (II)”, p. 176; Lucia TAFTĂ, „Misiunea militară Lamy în opera lui Nicolae Iorga”, p. 48-49 etc.

³ Adrian MAJURU, „Bucharest: Between European Modernity and the Ottoman East”, în *Caietele Echinox*, 5, 2003, pp. 92-103, nota 32 (am folosit ediția on-line a revistei).

România la Expozițiile universale de la Paris (1867-1937), am încercat să aducem în discuție stereotipurile orientalismului societății românești, cu tot primitivismul și moravurile ei lascive, cu toată „mizeria [sa] intelectuală și materială”, respectiv cele al „frumuseții incitante a femeilor” sau al curajului bărbaților din Principate, așa cum le văzuseră călători precum Raoul Perrin, Jean. A. Vaillant, Aloyse de Carlowitz, Appert, Hénocque-Meleville sau G. Le Cler¹.

În fine, în vremea din urmă, am constatat că vechile relatări de călătorie au stârnit un anume interes în presa culturală ori de opinie, autorii acestor reflecții căutând să pună în paralel societatea românească de acum mai bine de 150 de ani cu cea de astăzi, desigur încercând să aducă în prim plan elementele care unesc cele două epoci, mai cu seamă prin ceea ce au ele negativ, accentuând în același timp și inconsistențele unor modernizări de suprafață, strict formale².

Principatele Unite văzute de un francez

La Moldo-Valachie, ce qu'elle a été, ce qu'elle est, ce qu'elle pourrait être a fost un volum conceput după 1864 (când G. Le Cler părăsea Bucureștii), întrucât datele referitoare la evoluția politică a Principatelor Unite s-au oprit la evenimentele din jurul loviturii de stat a lui Alexandru Ioan Cuza. Autorul însuși a precizat în ultimul capitol al cărții sale că a trecut un an de la cele relatate³.

Așadar, Le Cler s-a documentat direct de la surse în anii 1860-1864 atât timp cât s-a aflat în Principate. Detaliile înregistrate la fața locului au fost dublate de o serie de lecturi din Sallabery, Zallony, Jean A. Vaillant, Elias Regnault, Jean Henri Abdolonyme Ubicini ori Ion Ghica sau Ion Heliade Rădulescu,

¹ Laurențiu VLAD, *Imagini ale identității naționale. România la Expozițiile universale de la Paris (1867-1937)*, ediția a doua revăzută și adăugită, Institutul European, Iași, 2007, pp. 84-86.

² Vezi, spre exemplu, Codruț CONSTANTINESCU, „Călători străini în România”, în 22, 30 iulie 2008 (am folosit ediția on-line a revistei).

³ G. Le CLER, *La Moldo-Valachie, ce qu'elle a été, ce qu'elle est, ce qu'elle pourrait être. Itinéraire, impressions de voyage, moeurs, coutumes, croquis sur nature, récits, aperçu historique*, E. Dentu, Paris, 1866, p. 412.

care au scris în epocă pagini importante despre români¹. Acestor nume li s-au adăugat cele ale lui Charles de Mazade, René de Courcy, Georges Perrot, care, în câteva numere din prestigioasa *Revue des Deux Mondes* (1862-1863), dădeau la iveală o sumă de reflecții relative la Rusia, Grecia și Turcia. Militarului francez îi părea că aceste neamuri aveau aceleași moravuri ca și românii, iar comparația dintre ele era legitimă².

G. Le Cler avea lecturi mai întinse decât cele cu privire la români; el îi evoca în text pe Platon (alături de alte multe personaje antice precum Pericle ori frații Grachi), pe Chateaubriand, pe Michelet etc.³

Le Cler s-a vrut obiectiv, omniprezent și nu a lăsat nicidecum să răzbată detalii biografice personale. A făcut adesea aluzie la misiunea Lamy, care l-a avut în componență (nu numai în capitolul dedicat armatei române, ci și în introducere, în capitolul 1 al primei părți etc.⁴), dar nu și-a dezvăluit niciodată identitatea, iar realizările personale, așa cum le știm noi din studiile evocate mai sus, au fost trecute pe seama întregii echipe militare franceze. De asemenea, când a făcut referire la diferite contexte socio-politice, culturale ori mondene pe care le-a cunoscut în Principate, nu a găsit potrivit să stăruie asupra identității personajelor a căror istorie o relatea. Prefera să folosească nume și istorii antice (Danaide, Hercule, Jupiter, Mercur, Midas, Paphos etc.)⁵ care să ilustreze întâmplarea respectivă, să o facă semnificativă și ușor de recunoscut pentru un public ce nu era familiarizat cu spațiul moldo-valah, stil pe care l-am întâlnit și la alți autori francezi din epocă, precum Charles Doussault. Doar marile nume ale elitei politice au fost dezvăluite, mai cu seamă în cea de a treia parte a cărții, în care a făcut un scurt excurs în istoria și în viața publică a românilor (spre exemplu, în afara personajelor antice ori medievale, s-a referit la Mihail

¹ *Ibid.*, spre exemplu, pp. 58, 153, 186, 206, 214, 318-320, 322-323 (spre exemplu, partea I, cap. 3, 4; partea a II-a, cap. 3, 5, 7, 8; partea a III-a, cap. 1).

² *Ibid.*, pp. 3-10 („Introducere”).

³ *Ibid.*, spre exemplu, pp. 57, 170, 266, 370-371 (spre exemplu, partea I, cap. 3; partea a II-a, cap. 4, 11; partea a III-a, cap. 5).

⁴ *Ibid.*, pp. 2, 8-9, 14, 225-242.

⁵ *Ibid.*, spre exemplu, pp. 27, 36-38, 198, 245, 247, 251, 275 (spre exemplu, partea I, cap. 2; partea a II-a, cap. 6, 10, 11).

Sturdza, Alexandru Ghica, Alexandru Ioan Cuza, Vasile Alecsandri, Petre Mavrogheni, Barbu Catargiu, Apostol Arsache, Mihail Kogălniceanu, Ștefan Golescu etc.)¹

Volumul a fost împărțit în trei secțiuni. Prima este un jurnal de călătorie, un itinerar ce își avea punctul de pornire la Porțile de Fier, drumul continuând spre București, spre gurile Dunării (Galați și Brăila), urcând spre Iași și revenind apoi în capitală, pentru ca întregul parcurs să se încheie tot la Porțile de Fier, dar cu stăruință asupra Herculeanelor. În cea de a doua parte, G. Le Cler a trecut în revistă „moravurile, cutumele, instituțiile” românilor, pentru ca în final să se fi aplecat asupra istoriei, dar și asupra evenimentelor politice din Principate cărora le-a fost contemporan în sejurul său moldo-valah din 1860-1864.

*
* *

În general, Le Cler a avut un demers extrem de critic, furnizând cititorilor săi o imagine negativă a societății românești, atât din perspectiva instituțiilor, cât și a oamenilor care le ilustrau. Nu a negat legăturile românilor cu Occidentul, pe care le vedea, tranșant, reconstituindu-se doar prin uzajul unei limbi de sorginte latină, respectiv prin fizionomia lor care aducea cu „aerul” sau „trăsăturile” spaniolilor și italienilor. „Dar, spunea el încă din introducere, urmele înruderii morale au dispărut; Orientul le-a întipărit Moldo-Valahilor adânc în minte legile, moravurile, obișnuințele și, mai ales, defectele sale”². De altfel, francezul a simțit că părăsea Europa (civilizația) chiar în momentul în care cobora în portul Orșovei după o lungă călătorie cu vaporul în toamna anului 1860, descrierea sa din capitolul de debut al părții întâi fiind extrem de edificatoare: „primul lucru pe care l-am descoperit la capătul pasarelei a fost (...) un

¹ *Ibid.*, pp. 326 și urm.

² *Ibid.*, p. 1. Precizăm că am folosit traducerea ediției de față. De asemenea, semnalăm că toate citatele asupra cărora ne vom opri de acum încolo au aceeași sursă. Totodată, mai spunem că nu am putut indica cu exactitate locul în care se găsește fragmentul respectiv în ediția de față, întrucât nu se definitivase paginația în momentul redactării notiței noastre introductive; este motivul pentru care am ales să semnalăm de fiecare dată, fie în text, fie în note, secțiunea și capitolul în care se găsește citatul sau referința respectivă.

vârf de baionetă (...) arma nu fu îndepărtată decât la sosirea ofițerului comandant, care se lăsă așteptat: venea de departe, iar mersul său era încetinit de povara unui pânțec enorm (...). Nu, nu ne mai aflăm în Europa; ne apropiam de Orient, de ruinele și singurătățile sale dezolante; tocmai părăsisem regiunile civilizate pentru a cădea fără tranziție în mijlocul unui creștinism pe jumătate barbar și al unui islamism degenerat.”¹

Dar nu numai influențele orientale au degenerat substanța latină, occidentală a românilor, ci și „acest creștinism pe jumătate barbar”. Tot în introducerea la volumul său, G. Le Cler s-a dovedit a fi din nou tranșant cu românii, dar și cu grecii ori cu rușii: „Popoarele ce respectă riturile bisericii orientale sunt în mod fatal condamnate la inferioritate industrială și agricolă. Cum ar putea concura cu Occidentul, atâta vreme cât calendarul grec va menține 150 de zile de sărbătoare în timpul cărora orice ocupație manuală este interzisă? (...) cu alte cuvinte, șomează o treime din an și pierde o treime din producție (...). E adevărat că acest deficit se compensează printr-un aspru post de o sută de zile! Să nu ne mirăm deci că, având un astfel de sistem, aceste popoare sunt sărace, slăbite și leneșe.”² Întrucât venea dintr-o lume marcată de o educație de tip raționalist, care cunoscuse dinamismul capitalismului liberal, cu toate ideile sale privind necesitatea câștigului și eficiența muncii, dar care era total ignorantă la „odihnele” și „purificările” spirituale ale religiei ortodoxe, la viziunea acesteia supra mântuirii, care marcau încă într-o manieră consistentă societatea românească, Le Cler își imagina că starea aceasta de lucruri pe care o detectase se mai putea remedia doar prin suprimarea posturilor și a zilelor de sărbătoare.

Includerea Principatelor Unite într-o geografie simbolică a contrastelor fruste dintre Orient și Europa (occidentală), atât din perspectiva poziționării pe hartă, cât și din cea a existențelor umane și instituționale, nu se regăsea doar în imaginarii lui G. Le Cler. În epocă găsim note similare și la un Charles Doussault, dar și la un Ulysse de Marsillac, doi compa-

¹ *Ibid.*, pp. 15-16.

² *Ibid.*, pp. 10-11.

trioți ai intendentului nostru care au scris despre români în anii '50-'60 ai veacului al XIX-lea¹.

Dar cum arătau aceste contraste (este un termen central al textului pe care îl avem în vedere, autorul și-a denumit un întreg capitol din partea a doua a cărții cu acest titlu)? Dacă ar fi să ne raportăm la oamenii, moravurile și ambientul lor cotidian, așa cum le-a creionat Le Cler, lucrurile nu erau prea îmbucurătoare. Existau contraste de modă și comportament între Orient și Occident, cum erau bunăoară toaletele luxoase ale doamnelor care nu dădeau impresia unui prea mare bun gust, ce trenau prin praful promenadelor ori drumurilor modeste ale capitalei sau prin saloanele cu mobilier de prin părțile apusului, în care se dansa și se jucau cărți până în zori, după încheierea spectacolului la teatru². (Ritmul trepidant al acestor petreceri nesfârșite în noapte, dublate de ușurătatea moravurilor, făcea ca viața să se piardă „într-o nesfârșită galanterie”, astfel că femeile frumoase se „ofileau” de timpuriu – și datorită căsătoriilor premature ori a nașterilor succesive sau a numeroaselor divorțuri –, iar bărbații viguroși se vedeau deja bătrâni la 40 de ani³.) Ca să nu mai vorbim de contrastele arhitectonice: străzile capitalei îngrămădeau construcții destul de modeste care aminteau de stilul arab, dar și de cel al vilelor italiene⁴. Este binecunoscut faptul că unii observatori străini asemuiau Bucureștii cu Madridul ori cu Napoli sau cu Veneția, orașe prin excelență cosmopolite, dar asocierile nu-i păreau francezului nostru decât

¹ Charles DOUSSAULT, „La Valachie”, în *L'Illustration*, 11, 563, 10 décembre 1853, pp. 380-382 (text publicat în Laurențiu VLAD, *Ecouri românești în presa franceză: L'Illustration, 1843-1944*, ediția a doua revăzută și adăugită, Editura Universității din București, București, 2005, pp. 90-96 / pp. 91-92, vezi și notațiile de la p. 47; de asemenea, Adrian Silvan IONESCU, *Moda românească, 1790-1850. Între Paris și Stambul*, Editura Maiko, București, 2001, pp. 49, 113-117); Ulysse de MARSILLAC, *Bucureștiul în veacul al XIX-lea*, prefață, note și antologie de ilustrații de Adrian Silvan IONESCU, traducere din limba franceză de Elena RĂDULESCU, Editura Meridiane, 1999, spre exemplu, pp. 87-88 (este vorba de un întinerar de călătorie din 1869).

² G. Le CLER, *op. cit.*, spre exemplu, pp. 30-31, 35-37, 181-186 (spre exemplu, partea I, cap. 2; partea a II-a, cap. 5).

³ *Ibid.*, pp. 160, 248-251 (partea a II-a, cap. 3, 10).

⁴ *Ibid.*, p. 29 (partea I, cap. 2).